

İran ve Nükleer Eşik: İlan Edilmiş Nükleer Bir Güce Dönüşmesini Engelleyen Şey Nedir?

Yirmi yıldan fazla bir süredir İran'ın nükleer dosyası uluslararası politikada merkezi bir yer tutmaktadır; bu ise sadece stratejik bir konumda bulunan İslami bir ülkenin barındırdığı nükleer programın geleceğiyle ilgili olduğundan dolayı değildir; aksine aynı zamanda Ortadoğu'daki güç dengesi ve uluslararası sistemin doğası etrafında dönen daha geniş bir çatışmayı somutlaştırmasından dolayıdır. Dolayısıyla mesele, uzun zamandır sadece santrifüj cihazları ve zenginleştirme oranları ile ilgili değil; aksine artık kurallarını güçlülerin yazıp sonra kendilerini bu kurallardan muaf tuttukları, haritalarını ise adalet sözleşmelerinin değil sermaye hareketlerinin çizdiği bir dünyada egemenlik, caydırıcılık, uluslararası meşruiyet ve gücün sınırları ile ilgili bir soruya dönüşmüştür.

İran'ın nükleer programı, Şah Muhammed Rıza Pehlevi döneminde, 1953 yılında "Barış için Atom" projesi kapsamında ABD'nin doğrudan desteğiyle başlamıştır. 1979 yılındaki Humeyni Devrimi'nin ardından program geçici bir gerilemeye maruz kalmış; ama İran-Irak Savaşı sırasında ve sonrasında kademeli olarak yeniden canlanmıştır. Yirmi birinci yüzyılın başlarında bu program, özellikle Natanz tesisi gibi hassas nükleer tesislerin ortaya çıkmasının ardından İran ile Batı arasındaki çatışmanın odak noktasına dönüşmüştür. İşte o zamandan beri dosya, yaptırımlar, müzakereler ve karşılıklı baskıların oluşturduğu bir döngünün içine girmiştir.

Yüzleşme sadece diplomatik sahaya sınırlı kalmamıştır. Zira İran'ın nükleer programı, yıllar boyunca bir dizi sabotaj eylemlerine ve önde gelen bilim insanlarını hedef alan suikastlara maruz kalmıştır. Bu dönemle özdeşleşen en meşhur isimlerden biri, 2020 yılında Yahudi varlığına ve onun uzun eli Mossad'a atfedilen bir operasyonda öldürülen Muhsin Fahrizade'dir. Ayrıca daha önce İran içinde gerçekleştirilen suikast operasyonlarında bir dizi İranlı nükleer bilim insanı öldürülmüştür. Operasyonel detaylar bir kenara bırakılacak olursa verilmek istenen siyasi mesaj oldukça netti: programın üzerine dayandığı zihinleri (beyin takımını) ve altyapıyı doğrudan hedef almak yoluyla İran'ın nükleer eşığa daha fazla yaklaşmasını engellemektir.

Ancak büyük kırılma noktası Nisan 2021'de, Natanz tesisini hedef alan sabotaj eylemine bir tepki olarak İran'ın uranyumu yüzde 60 oranında zenginleştirmeye başladığını duyurmasıyla yaşanmıştır. Dolayısıyla mesele sadece uranyum zenginleştirme oranındaki teknik bir artış değildi; aksine İran'ın daha önce sahip olmadığı kabiliyetlere sahip olduğuna dair yankı uyandıran siyasi bir ilanıydı. Teknik açıdan olana gelince; yüzde 60'lık oran, nükleer yakıt döngüsünde çok ileri bir düzeye geçişi temsil etmektedir; dolayısıyla bu ayrılmış olan oran, geleneksel sivil seviyelere kıyasla, nükleer silahlarda kullanılan fisil (bölünebilir) malzemelere ilişkili zenginleştirme seviyelerine çok daha yakın (yüzde 90) bir mesafededir.

O andan itibaren Şu yeni soru kendini dayatmaya başlamıştır: Eđer İran bu zenginleştirme seviyesine ulaŐabilecek gúçteyse, neden fiilen bir núkleer devlet haline gelmemiŐtir?

Bu soruya cevap vermek için öncelikle núkleer kapasite ile núkleer silaha fiilen sahip olmanın arasında ayırım yapmak gerekir. Kúresel núkleer tarih, bilgi ve altyapıya sahip olmanın, mutlaka núkleer silah úretme kararının alınacağı anlamına gelmediğini ortaya koymaktadır. Bugún Núkleer Silahların Yayılmasını Önleme AntlaŐması'nın resmi núkleer devletler olarak tanıdığı beŐ úlke bulunmaktadır: Amerika BirleŐik Devletleri, Rusya, in, Fransa ve İngiltere.

Ayrıca uluslararası gerçeklik, hukuki metinlerden daha karmaŐıktır; zira bu gerevenin dıŐında Hindistan, Pakistan ve Kuzey Kore gibi núkleer silahlara sahip olduğu ya da yaygın olarak sahip olduğu dúŐúnúlen başka úlkeler de bulunmaktadır ve aynı durum Yahudi varlığı için de geçerlidir.

İŞte burada, İranlılar ve onların destekçileri tarafından sıklıkla dile getirilen bir paradoks ortaya çıkmaktadır: Eđer Hindistan, Pakistan ve Yahudi varlığı fiilen núkleer devletler haline gelmiŐse, neden İran'ın núkleer emelleri olađanústú bir tehlike olarak görúlüyor?

Batı úlkelerinin verdiği resmi cevap, İran'ın Núkleer Silahların Yayılmasını Önleme AntlaŐması'nın bir úyesi olduğu, dolayısıyla onun bu anlaŐmaya hiç katılmamıŐ úlkelerin yükümlúlüklerinden farklı hukuki yükümlúlükleri olduğu şeklindedir. Ancak bu açıklama, tek baŐına siyasi soruyu cevaplamıyor. Çünkü birçok gözlemci, meselenin aynı zamanda ittifaklar ve gúç dengeleriyle de ilgili olduğunu dúŐúnüyor. Ayrıca Yahudi varlığı, ABD ile yakın stratejik iliŐkiler içindedir ve Hindistan in'in yükseliŐini dengelemede Amerika için önemli bir ortak haline gelmiŐtir; İran ise, núkleer emelleri ve bölgesel kolları olan isyancı bir gúçtür; bu yüzden Devrim Muhafızları, on yıllardır Amerika'nın yórungesinde dönmesine rağmen kontrolden çıkararak İran'ı Amerikan nüfuzuna karŐı bir gúç haline getirebilir. Sonra núkleer silahların yayılmasına yönelik tutum, úzüm seçer gibi (kılı kırk yarararak) seçilmiŐ antlaŐmaların metinleri yoluyla değil, ancak siyasetin merceğinden ve İslam'a ve Müslúmanlara yönelik hadari dúŐmanlık zaviyesinden anlaŐılabilir.

Bununla birlikte sadece dıŐ faktörlere odaklanmak, İran'ın tutumunu anlamak için yeterli değildir. En önemli soru, İran liderliğinin kendisinin ilan edilmiş núkleer bir devlete dönüŐme konusunda kesin bir çıkar görúp görmediğidir. Zira núkleer silaha sahip olmak muazzam bir caydırıcılık sağlamakta ve rejimi gúçle devirmeyi ya da ona karŐı kapsamlı bir savaŐ amayı çok daha zor hale getirmektedir. Bu bağlamda büyük gúçlerin kendisiyle son derece temkinli bir şekilde muamele etmesini sağlayan bir caydırıcılık denklemini dayatmada baŐarılı olan yoksul ve izole olmuŐ bir úlke örneği olarak sıklıkla Kuzey Kore deneyimi akla gelmektedir.

Ancak buna mukabil ilan edilmiş núkleer bir devlete dönüŐmek, bazılarının zihinlerine, İranlıların Őimdiye kadar ódediđinden daha büyük bir bedeli getirebilir ve bu da bölgeyi, (programını sessiz sedasız geliŐtiren ve İncirlik Ússü'nde yaklaŐık 20 Amerikan núkleer baŐlıđına ev sahipliği yapan) Türkiye

ağırlığında bir devletin dahil olmasını ve başka güçlerin belirlediği caydırıcılık marjında kalmayı istemeyen nükleer silahlanma yarışına sürükleyebilir. Ayrıca İran'ın kendisi de zaman zaman "eşik devlet" konumunda kalmayı, yani nükleer silaha sahip olduğunu ilan etmeden bu silaha hızla yaklaşmaya muktedir olan bir devlet olarak kalmayı tercih edebilir. Bu konum ona, resmi açıklamanın getireceği bazı maliyetlerden kaçınmakla birlikte caydırıcılığın bazı avantajlarını sağlayacaktır.

Buradan hareketle İran nükleer dosyasındaki temel düğümün, artık birinci derecede teknik bir konu olmadığını söylemek mümkündür. Zira onlarca yıl süren yatırımların, gelişmelerin, yaptırımların ve baskıların ardından, artık tartışmalar giderek artan bir oranda siyasi irade ve stratejik hesaplamalar etrafında dönmeye başlamıştır. Böylece gerçek soru artık şu olmayacaktır: İran nükleer kapasiteye yaklaşabilir mi? Aksine şu olacaktır: Bir eşik devlet olmak ile ilan edilmiş nükleer bir devlet olmanın arasını ayıran çizgiyi aşmasını sağlayacak siyasi bir iradeye sahip midir?

Nihayetinde İran'ın nükleer dosyası; hukuk, güç ve egemenlik arasındaki iç içe geçmişliği ya da daha doğrusu günümüz dünyasını yöneten orman kanunu mantığını ifade eden yirmi birinci yüzyılın en büyük dosyalarından biri olmaya devam etmektedir. Bu da uluslararası sistemin, sadece metinlere ve antlaşmalara göre değil, aksine aynı zamanda güç dengelerine ve değişken çıkarılara göre de çalıştığını ortaya koymaktadır. Ayrıca İran gelişmiş nükleer kapasitesini koruduğu sürece gündemde kalmaya devam edecek şu soru ortaya atılmaktadır: Durum, gizli caydırıcılık sınırlarında mı kalacak, yoksa bölge ve dünya bir gün, fiili yeni bir nükleer gücün doğuşuna mı tanık olacak? İran deneyiminden çıkarılan ders ise, Batı sistemi ile bağları koparmanın mümkün olduğudur.

Hizb-ut Tahrir Merkezi Medya Ofisi İçin Yazan

Müh. Visam Atraş